

مجموعه ابوالضیا

ماسوا شایسته‌ن دل تطهیره چالش
پرتو حکمت و عرفان ایله تنویره آتش

فنون و معارفدن بحث ایدر . و هر ماه عرفی ابتدایه اون پشته نشر اولنور .

نومرو ۳ [۱۵ شوال سنه ۱۲۹۷] نسخه‌سی ۳ غروش

محسوسات و غیر محسوسات (*)

نوتون نام حکیم مشهورک بر الماسقوط ایدرکن کورمسئله اجرام سماویه‌نک حرکتارنده اولان قانونی کشف ایلش اولدیغنی روایت ایدر . بویله بر کیفیت یالکز مشاهده ایله نوتونک « عالمده اولان کافه اجسام جوهرزیه مبسوطاً وینلرنده اولان بعدلرک مرعبلرله معکوساً متناسب اوله‌رق ، یکدیگری جذب ایدر . » قانونی تأسیس ایتدیکی قویاً تصدیق اولنه‌مز . فقط قصه مزبوره صرف دوزمه‌یله اولسه ینه تاریخ علومدن معدوددر .

شبه یوق که چوجقلرک بری برینه هوادن طوب آنه‌رق، اویناد . قاری هر زمان مشاهده اولمش بر شی ایسه‌ده اجسام مزبوره‌نک احوال وحرکاتی تحقیق وحتی نه سببدن طولای دائماً سقوطه ساعی اولدقارینی نفسندن سؤال، خاطره یله کلامشدر .

چونکه خصوصات مزبوره‌نک بو وجهله وقوعی مشاهده‌یه اول قدر الفت اولمشدر، که صورت دیکرده اوله‌بیلسی تصویره یله کلز ؛ و بر ماده‌نک بو صورته وجودنده تکیون ایدن بر جزئی تبدل پک زیاده تحیری موجب اولور؛ نه کیم بالونلرک هوایه صعودینی کورن پک خلق پک چوق

(*) مشاهیر ریاضیوندن و فزیکان کرامدن و دینی توفیق پاشا جسرقلریته مباحث علیمه‌لرندندر .

حسرتنه قالیرل . و بر مکتب چوجوغی آناتولیده آباق اوزره یوررکن سمت قدمده یعنی آلت طرفده بستمون عکسی بر وضعیتنه کیلر بولندیغی و بر وجهله ، که اگر کره ارض کوچیله رک ، بر نقطه قدر قالسه آنا . طولی لیلر ایله مذکور کیلرده کی آدملر طبسان طبانه کلهرک متناظراً مو . ضوع بولنه جقلرینی ایشتمده درجه سنر تعجب ایدر . و خصوصیه کره ارضی مسندسنر ، طیا قسنر و هیچ بر شی اوزرینه دوشمکسنرین هواده یعنی بعد مجردده تصور ایله عالمده آلت واوست بولندیغی تیقن ایلمده وینلرنده قوه جاذبه دن ماعدا هیچ بر رابطه بولنمهرق ، شمسی مرکز انحاذیله آنک اطرافنده دوران ایدن جله سیاراتی تفکر ایتدهده خیالی زحمت چکیلیر .

دیرلر که - بر جسمک دوشمسی آغیر اولدیغندن در . لکن بوراده اثر مؤثرک یرنده آلمش اولور ؛ ولایقه ایله دوشونیلنجه جسمک سقوطلرینی بر قوتک اثرینه اسناد ایتک خاطره کلور . چونکه مشهود ویا غیر مشهود بر محرک بولمقسزین حرکت ممکن اوله مز . فقط حرکت ایدیور صاند . یغیز بر جسمک حقیقه حرکت اوزره اولسی لازم کلز ؛ زیرا بزم جسمزه اعتماد جائز دکدر . بو خصوصی علم حکمت طبیعییه دلایل عیدیه ایله اثبات ایتدیکی کبی (علم ما کنه) دخی حقیقت صائیلان یک چوق خیالاتک کشفی موجب اولور .

مثلا بر سفینه نک دروننده استراحت اوزره بولنان کیسه آنجق او کینک حاوی بولندیغی اشیایه و خلقنه نظراً سکونده اولوب ، فقط حقیقت حالده ساحله نسبتله تبدیل مکان ایتک اوزره بولنور . واکر بو آدم بالعکس باشند دومنه طوغری کینک سرعتی قدر بر سرعتله یورر ایسه کبی به نسبتله حرکتده و ساحله نسبتله سکونده بولنور .

بورادن فهم اولنور ، که بری برندن فرقلی ایکی نوع حرکت واردر ؛ بری حرکت مطلقه ، دیگری حرکت اضافیه در . و علی العموم دینه ییلور ، که

کره^{*} ارضه مطلق سکون موجود دکلدر . لکن ظن اولمنسون، که بالاده فرق وتمیز^{*} اولئان ایکی نوع حرکتی حواس بشر دائماً مثال سنا- بقده کی سهولتله فرق وتمیز^{*} ایده بیلور . نته کیم صعود اوزره اولان بر بالونده بولئان کیسه^{*} حرکت صعودیه نندن خبردار اوله میوب، و صعود ایتدجکه سانور^{*}، که کره^{*} ارض هبوط ایده بور . و بر ارتفاع عظیمه وصولرنده جریان هوان اخذ ایلدکلی حرکت دورانه دن اصلاً خبر- لری اوله مز . ایشته آتک بو وجهله تناقص ایدن قوه^{*} حسیه لری (بارو- مته) و پوصله ابله اکل اولنده بیلور .

کره^{*} ارض اوزرنده غیر متحرک کورینان بر بنا حقیقت حالده متحرک اولوب آنجق بو بنانک مقدار واستقامتجه قطع ایده جکی مسافه بی تعیین خصوصی ضایت مغلق بر ایشدر . چونکه مزبور بنا کره^{*} ارضک حرکت یومیه و کره^{*} ارضک اطراف شمسده اولان حرکت انتقالیه لریله حرکت ایتدکن بشقه شمس و اتباع شمس ابله بر لکده اوله رق، سمانک الجائی علی رکتیه نام بر جده واقع بر نقطه سنه طوغری حرکت اوزره در . واحتمال، که استقامت و مسافه بی تعیین ده کوریلان قاریشقلق بالکر بو اویج حرکتیه منحصر اولیه .

قالدی که بو حرکتلر ظاهر دکلدر؛ و یک چوق زمان کره^{*} ارضک غیر متحرک اولسی اساس طوئشیدی . کره^{*} ارضک غیر متحرک اولسنی آرزو ایدنلر قوپر نیکک (*) مسلکنی ابطال املیه ادعا ایدرلر مش، که - حرکت اوزره اولان بر کینک دیر کینک تپه سندن بر قورشون ترک اولندقدن کینک قطع ایلدیکی مسافه قدر کبرویه دوشر؛ و بوکا بناء کره^{*} ارض ثابت اولیوبده حرکت اوزره بولنسه بر قلنک یوقاروسندن بر قورشون ترک اولندقدن کیفیت مزبوره یته تحقق ایدوب، قورشونک غرب طرفنه طو- غری کبرویه دوشمسی لازم کلور .

(*) قوپر نیکک پروسیالی بر مضمین مشهور در که هیئتده کی مسلک جدیدی وضع ایشدر . ولادق ۱۴۷۳ و قانی ۱۵۵۱ ده در .

قوپرنیک مسلكى طرفدارلى قول اولى قبول و فقط بوقولك نتيجه سنى انكار ايدىرل ايمش .
 لكن غالبه (**) نام حكيم قيل وقالسن قول مزبورى دخی ابطال و برکينک ديرکنک تپه سندن دوشن شينک کى دوررکن اولديغى کي، ديرکک دینه دوشه چکنى اثبات ايلش اولديغندن، برقله نك يوقاروسندن براقيلان قورشونک قله نك دینه دوشمه سيلاه کره ارضک غير مخترك اولمى لازم کليه .
 چکى تبين ايلشدر . اگر قله زياده جه مرتفع ايسه يوقاروسندن براقيلان جسم ثقیل بر مقدار شرقه يعنى کره ارضک حرکت ايلديکى جهته طو . غرى قله دن آريلور .

والحاصل کره ارضک محوری حولنده اولان حرکت يوميه سندن و شمس اطرافنده اولان حرکت سنويه سندن وهواده يعنى بعد مجردده شمس و اتباع شمس ايله برلکده الجاتى على رکبته نام برجه طوغرى حرکتندن ارض اوزرنده اولان اشيايه نظر ايله خبردار اولقى غيرممکندر . ننه کيم بر سفينه دروننده بولنديغمن حالده سفينه ده اولان اشيا نك بزه نظراً وضعيتلى تبدیل ايتيه چکندن، اشياى مذکوره دن سفينه نك حرکت ايدوب، ايتديکى معلوم اوله ماز .

متقدمين کره ارضک اطراف شمسده حرکت ايتديکى وهله شمسک اتباعى ايله برلکده هواده حرکت ايلديکى شويلاه طورسون کندی محوری حولنده دونديکنه دخی قائل اولمزل ايدى! وديرل ايدى که - کره ارض کندی محوری حولنده دوغنگ اوزره اولسه بزقوش يوواسندن چيقوب، اوچدقده يووا، کره ارض ايله تبدیل مکان ایده چکندن (!) بردخی کلوب، يوواسنى بوله مامسى لازم کلور . وکذا برطاش هوايه طوغرى شاقولاً رمى اولنسه اول طاش چيقوب اينجه يه قدر مريور ايدن وقت ايچنده کره ارض

(**) غالبه مشاهير رياضيون واهل هيئتدن برايتاليا ندرکه قوپرنیک مسلكنى اکمال وکره نکه سیارات سائره مثلاً حول شمسده دورانى براين فنيه ايله اثبات ايتشدر . وفاقى قلدوراسده ۱۶۴۳ ده در .

برخی دیو نمش بولنده جغندن، رمی اولندیغی نقطه دن بعید دوشمه ملیدر .
 لیکن کره ارضک سکونته قائل اولانلر و بوکا مذکور مثاللری دلیل
 طوتانلر درت نعل کیدن بر آتک اوزرنده ایکن بش آلتی آرشون و بلکه
 دها زیاده یوقاری به پور تقال آتوب، طوتانلری کورنجه «بونلر کوز
 باغلا یچی در» دیرلر . بونلر کوز باغلا یچی دکل آنجق متقدمینک
 کوزلری ذاتاً باغلی ایمش .

شمندوفر عربله لیک ایچمه سرعتله کتدیگی معلومدر . اگر کره
 ارضک حرکت اوزره اولسندن یوقاری به شاقولاً رمی اولنان طاشک
 رمی اولدیغی نقطه به دوشموب غربه طوغری کیر و قالسی لازم کلسه
 شمندوفر عربله سنده حرکت اوزره بولنان بر آدمک دخی یوقاری به شاقولاً
 رمی ایلدیگی طاش رمی اولدیغی نقطه به دوشموب، بلکه بر خیلی کیرویه
 دوشمه ملیدر .

— متقدمین متقدمین دنیلوب، کیدیلمور؛ فقط بونلردن مراد کیلردر؟
 — کیلر اوله جق بر طاقم اسکی پت پرست یونانیلردر، که علم جبرک
 و حسابک و هندسه و هیئتک موجودلیدرلر دیورلر .

— نه مناسبت ! حسابی بونلرک هندلیردن آلدقیرینی هر کس یلور؛
 و انمندن ظاهر اولدیغی اوزره علم جبر بر زمانکی علمای عربک اثری
 ایدوکی معلومدر . و حساب ابله جبری بشقه یردن آلان هندسه بی ده او -
 رادن آلا جغنده شبهه یوقدر . میدانده بر هیئت قالدی، که بونکده ابتدا
 زراعت ابله مشغول اولان کلدانلرک ایجاد کرده لری اولدیغنی هر بر
 مورخ بیان ایدر . و اگر هیئتک ایجاد یونانیلره قالمش بیله اولسه آنلرک
 هیئتندن شمعی طوغری اولان هیچ بر شی قالدی . و تصور ایتدکلری
 بلور دن طبقات افلاک هپ منکسر و محو اولدی .

عجایب شوراسیدر، که متقدمینک قفادارلری هر مخلده، هر عصرده

ا کسک دکلدر . بوکا سبب شودر، که: آنلرک قوللری حس مجردہ موا-
فق کلور . چونکہ بر آدم مثلاً او طہ ایچندہ طورر ایکن آینہ وقونسول
وشمعدان وسائرہ نک اصلاً قلدامدقلرینی کورہ جکندن، کرہ^۱ ارضی دخی
ثابت صانور . ہلہ متقدمینک بالادہ ذکر ایلدیکنز دلیلارینی ایشیدوب،
وابطالہ دخی مقتدر اولیان کیمسہ مطلقاً کرہ^۲ ارضک سکونہ قائل اولور .
وصکرہ بر مناسبتلہ کرہ^۳ ارضک حرکت اوزرہ اولدیغنی ایشتدکدہ عقلی
باشندن کیدر؛ مست اولور قالور . حتی رسول مستی افندی ناعندہ بر ذات
(بوندن بر قایح سنہ اول) کرہ^۴ ارضک ثبونی اثباتہ قالقشمش ومتقدمینک
دلیلارینی کفندی طرفچغندن ایراد ایلش ایدی .

مستی افندی البتہ عقلنہ کلانی سویلر . لکن بر مملکتک ہر طرفنہ
کیدن بر جریدہیہ اویلہ بی اساس حوادثی وزن وافتحان ایتمکسزین درج
ایدنلر مستی افندی یہ ارقداشلق ایتش اولورل .

مستی افندی نیک بودعواہ قیامی یک غریب دکلدر ؛ چونکہ بوکا دائر
طوبی طوبی بر قایح سطرشی یازمش . شو قدر کہ ارضک ثابت وبامتحرك
اولسی بحثی علم ہیئتدن بر مسئلہ اولوب^۱ علم مذکورک اساسی ایسہ علوم
ریاضیہ اولدیغندن، ریاضیہ علملرینہ یعنی حساب، ہندسہ، و ہندسہ رسمیہ،
ومناظر، وجبر عادی، وجبر اعلا، ومثلثات مستویہ، وکرویہ، وحکمت
طبیعیہ، وجرائقال سما، وحساب تفاضلی، وحساب تمامی، وحساب محدودات،
ومخنیات، و(ماکنہ عمومی) سکون وموازنہ وحرکت علملرینہ اقتضاسی
قدر وقوف اولدقجہ ارضک سکون وحرکتندن بحث ایتک یک معناسزدر .
حال بو کہ فرانسسہ کبی، بر مملدہ مکمل رصد خانہلر وعومہ آچیلور
ہیئت وعلوم سائرہ درسخانہ لری و یک چوق ہیئت وحکمت کتابلری
وبرخیلی ہیئت شناسلر وهرکسک بو علمہ آرزوقوقو واریکن (نوتر)
ناعندہ بر موسیو کرہ^۲ ارضک سکوننی اثبات ومتأخرینک علمہ قویاً مستند
اولان قوللرینی ابطال ایتک اوزرہ بر قوجہ رسالہ قلم آلوب نشر ایلشدر .

بور ساله نك ۱۸۳۱ تار یخيله در دنجی باصمه سی الیزه کجی؛ دروننده اولان هذیانك نه حدی وار نه حسابی ! متقدمینك یا کلسی ومومی الیه مستی افندیك آلدانسی وموسمیو نوزك زیاده جه پاره قایمق املیه احاد ناسك افکارینه مطابق نشر ایتمش اولدیغی رساله یه اعتماد اولنسی هب حس مجردة اعتماددن یعنی حس مجرد ایله غیر محسوس اولان خصوصاته عدم وقوفدن نشأت ایدر .

برازده وولتری دیکلیلم ! وولتر دیر که : « آسیاده ومصرده اولان اهل هیئت حسوف قر وقوعنده قره تصادف ایدن ظندن ارضك بوواراق اولدیغی استدلال ایلدیلر؛ آنجق سمانك شکل وابعادینی اصلا بیلمز ایکن ایلروده سماده ممکن اوله جقلرینی امید ایدن قوم یهود حکمتجه درکار اولان معلوماتسزقلری جهته ارضی مستوی وسمایی دخی ارضی ستر ایدن بر نصف قبه شکنده تصور ایدرلر ایدی . ارضك بویله طار ویصسی تصور اولنسی کیفیت خرسیتانلر بیننده برخیلی زمان معتبر طولنسی واون بشنجی عصرده پك چوق معالر ارضك مستوی وشرقدن غربه طوغری طویل وشمالدن جنوبه طوغری ضیق اولدیغی قبول ایلشلر ایدی . بر بستیوس رأی مذکورك خلاقی یعنی ارضی کرره شکنده تصور ایتمك کفری موجب اوله جغنی بیله تحریر ایتمش ایسه ده برکت ویرسون، که آمر بقایه بول آپش اولان قرستوف قولومبك سیاحتی سایه سنده ارضه شکل قدیمی اولان کریت اعاده اولمشدر . »

بالاده کی افاداتی اوقویان ذاتلر « الفضل للمتقدمین » کلامنی تخطر الیه احتمال، که متقدمین حقنده رعایتسزلك ایتدیگمزه ذاهب اولورلر . چاره نه ! متقدمین بویله دیدی؛ متأخرین شویله دیدی . دیو آنلرک وینلرک اقوالنه علی العیا اعتماد ایتمك فرضمیدر ؟

واقعا متقدمین یعنی حکمای یوناندن بعضلری حکمتدن وتعبیر دیگرله (فیلسوفیا) دن بر قسم عد اولنه بیلان منطقک موجودی ایسه لوده بو منطق

اول زمان آنکه حکومت جمهوریه سنده بومی وقوعه کلان منازعه کرده
حقلی حقمنز دعوی قزاقی ایچون یونانلوزه بر آلت اولمشدر . شمدی
بالکز منطق هیچ برشی حاصل ایتمز .

دنیاك هر طرفنده بر طاقم آدم ظهور ایتمشدر، که دنیا نهدر ؟ روح
نهدر ؟ حیات نهدر ؟ ممات نهدر ؟ وجود نهدر ؟ عدم نهدر ؟ خلقت
نهدر ؟ خالقیت نهدر ؟ دیو خیالات عمیقیه طالمش و نجات بولامش کتمش .
بو قبیلدن اولهرق، اسکی یونانلوزدخی اوبله خیالات ابله اوغراشمشدر؛
وبو سایهده حکما نامنی طاقتمشدر .

— پاك اعلا ! لیکن شبهه دن فور تلمشدرمی ؟

— نه کزر ! خواجه سلطان سلیم وصاحب نتایج قسون نوعی زاده
اعتراف ایدر و دیر که :

« کشف اولدی عقل اهلنه اسرار الهی،

اسباب نظر کرچه مهیا و مرتب .

فیض ازلی اولیحق نحو اوله می هیچ !

بر عقل بسیط ابله نیجه جهل مرکب . »

وولتر دیر که : « حکمای متقدمینک قوللرینی اقتدارم اولدیغنی قدر

بری برینه تطبیق و مقایسه ایلدم . و نتیجه سنده شبهات خیالاته مستغرق

اولدم . ظن ایدرم، که آخر عمرنده وقتی ضایع ایتمش اولدیغنی اعتراف

ایتمان هیچ بر صاحب مسلك فیلسوف یوقدر . و تسلیم ایتمک کر کدر، که

نوع بشره ما کنه صنایعنک موجدلری انواع اقیسه موجدلرندن یک کره

زیاده فائده ویرمشدر؛ ومثلا ابتدا میکیم آنان کیفیت تصورک روحه ار-

تباط صمیمیسنی تخیل ایدنی فرسخ فرسخ کچمشدر . »

کرچه اسکی یونان لسانندن بر خیلی کتب عربجهیه ترجمه اولنش؛

لیکن بوسبيله انوار علومک مطلقا حکمای یونانندن منتشر اولمسی و بونارک

هربری علمده بر شمس برینی طوموسی و متأخریندن علمای عربک کتب مزبور، بی

ترجمه‌دن اول ظلمنده بولمنسی اصلاً لازم کلز؛ شورابه دقت ایتله‌لی در، که علمای مومی الهم کتب مز بوره‌بی بعدالترجه بر وجهله ترتیب و تنظیم ایتدیلر، که اوروبالول کتب مز بوره‌دن اکثریسنک عربجه‌سنی اللربنه کچورمدکجه رومجه‌لرندن هیچ برشی استفاده ایده‌مدیلر. و برده یونا-نستان اوروپایه من‌القدیم متصل اولدیغی حالده عربلر اسپانیایی فتح ایتزدن اول اوروبالورده علوم و فنون اثری شویله طورسون تعریفات علم حساب ییله یوق ایدی. بونچون؟ - نیچون اوله‌جق یونانستانده علومه دائر هیچ برشی اولدیغی ایچون. - اوله‌ایسه متقدمینک شهرتی نه سببه‌در؟ - مأمون خلیفه زماننده آنلرک کتابلرینک ترجمه‌سنه رغبت یورلسنه مینی در. »

نتیجهٔ حس یعنی معلومات بشریه عموماً ایکی‌یه تقریق اولنسه ییلیر : بری معلومات غیر مکتسبه و دیگرى معلومات مکتسبه .
معلومات غیر مکتسبه حس مجرد ایله قبول اولنان معلوماتدر، که بو معلوماته طلبز اولمیه‌رق، مالکیز؛ و بونده هر فرد متساویدر .
معلومات مکتسبه دخی معلومات غیر مکتسبه‌بی قوهٔ فکریه‌نک مزج و ترکیب ایتدیه‌سیله حاصل اولان معلوماتدر، که آنجق طلب و سعیز ایله مالک اوله ییلوروز .

بوقضیهٔ بدیهیه تا اسکی زماندن بری معلوم اولوب، فقط وقت وقت کاه اعتباردن دوشمش و کاه رواج بولمشدر .
مثلاً صویک حرارت واسطه‌سیله برنوع هوایه، یعنی بخاره منقلب اولدیغنی ییلمز معلومات غیر مکتسبه‌دندر؛ لکن بخار مذکور دن نه وجهله استفاده اولنه ییله‌جکی کیفیاتی معلومات مکتسبه‌دن اولور .
کسبک حاصلاتی تدریج ایله نزاید ایلدیکی کبی، معلومات مکتسبه دخی تدریج ایله ترقی بولدیغندن، متقدمینک معلومات مکتسبه‌لری متأخرینک معلومات مکتسبه‌لرندن دون اولق بر امر بدیهی‌در . وازجهله واپورلری

مقدمینک ایجاد ایدہ مدکری معلومات مکتسبہ زینک متأخریتہ نسبتہ ناقص
اولدیغنی اثبات ایدر .
معلومات مکتسبہ دہ هر کس متساوی اولدیغندن؛ بونده کیسه کیسه به
فائده بخش اوله مز؛ و معلومات غیر مکتسبہ نک تفاوت و تنوعی سبیلہ در .
ویا بوتفاوت و تنوع دخی بر سبیدر؛ که افراد بشر بر برینی التزام ایدر لر .
بناء علی ذلک هر کس معلومات مکتسبہ سنک دیگرندن زیاده و یا اعلی
ویا خود دیگر بر سبیلہ محتاج اولدیغنی صورنده بولمنسک لزومنی حسن و آکا
کوره سعی و غیرت ایتلی در .

نوم

انسان بقای شخصیتی ایچون اکل و شربه نه صورتله محتاج ایسه
اویقویه دخی اولوجهله محتاجدر . اکل و شربک انقطاعی فصل ماحی
حیات ایسه فقدان نوم دخی اول صورتله داعی مماندر .
چونکه انسان حال پیدا ییده مالک اولدیغنی قوانک کافه سینه ملتذدر .
یعنی انسان حرکت ایلر؛ چالیشر؛ تفکر ایدر و عقلنه و اعضای حاسه سنه
و عضلاتنه وظائفی اجرا ایتدیرر . بوحالده ایسه یوریلور . ایشته او
زمان قوانک عمومی بردن استراحت ایستر؛ بو استراحت ایسه اویقو اویو-
مق احتیاجنی حسن ایتکیدن عبارتدر .
قوای حسیه و عضلات و عقل اشغال ایدلدیکی حالده بالاخره یا بر
مدت و یا خود مناوبه استراحت مضطر اولور . ایشته بوندن طولانیدر که
حیوانات علی الاکثر کیجه لری و احیاناً کوندوزلی بر مدت استراحت یعنی
حواس و عضلاتنی دیکلندیرمک ایچون اویقویه محتاجدر .
اشتغالات ذهنیه و باخصوص انفعالات وجدانیه انسانه ال ایشلرینک
یعنی حرکات جسمانیه نک بخش ایددیکی یورغونلقدن زیاده مورث مشقندر .
بونلر ایسه جوهر حیاتک صرفیاتی دیمک اولدیغندن؛ آتی تضمین یعنی قوای